

ФУНКЦИИ И ГРЕШКИ В УПОТРЕБАТА НА ХОНОРАТИВА В ЯПОНСКИЯ ЕЗИК

Магдалена Василева

Ключова терминология: хоноратив, кейго, сонкейго, кенджого, социална дистанция, психологическа дистанция

Според К. Радев учтивият стил, или т.нар. хоноратив (=”кейго”), в японския език отразява социално-личностни отношения, които се проявяват в две особености на японския глагол: “1. в образуване на скромни (“кенджого” – бел. моя) и уважителни (“сонкейго” – бел. моя) форми на глаголите (явление, познато като хоноратив); 2. в образуване на адресивно маркирани форми (です・ます体), едновременната употреба на двете форми няма задължителен характер. В повечето случаи хоноративът е съчетан с адресив...” (Радев 2007: 31). Хоноративът обединява трите стилски равнища: уважителните (“сонкейго”), скромните (“кенджого”) и учтивите (“тейнейго”) думи.

Според Мизутани и Мизутани (1987) факторите, определящи учтивия изказ в японския език, са: степента на близост (или фамилиарност) между комуникантите, възрастта, обществените отношения (имат се предвид социалните роли, в които се налага да влизат общуващите), социалният статус, полът, груповата принадлежност и конкретната ситуация (Мизутани и Мизутани 1987: 3–14).

Доброто познаване на японския хоноратив и неговите функции е от съществено значение за гладкото протичане на комуникативния процес. Не е тайна, че носителите на езика също срещат трудности при овладяването на японския учтив стил. Смята се, че истинското разбиране и правилната употреба на “кейго” стават възможни едва когато младият човек започне работа във фирмата и се “сблъска” с различни социални норми. Съществуват изследвания с доказателствен материал, че учениците в началния и средния курс в японските училища трудно могат да разграничат учтивите стилски равнища и да преценят какъв стил в каква ситуация да използват.

Андреев (2004) разглежда усвояването на „кейго“ от японски деца от 1 до 6 клас, като се опитва да разбере каква е тяхната комуникативна компетентност по отношение на кейговите средства; какви кейгови средства и доколко адекватно използват децата в реален разговор; има ли възрастови закономерности, т.е. може ли да се говори за някаква последователност при усвояване на хоноратива.

Изводите, до които достига авторът, са, „че на тази възраст децата използват ограничени по обхват кейгови средства и то невинаги по начина, по който го правят възрастните. Основно кейгово средство остават адресивните форми в сказуемото, които се използват най-често в началото на разговора, като част от стандартни фрази и при преки обръщения към събеседника. Като цяло по-добре се владеят средствата, насочени към събеседника, от онези, насочени към лицето, за което се говори. Това е разбираемо, защото отношенията със събеседника са по-очевидни и конкретни, докато вторите изискват мислене в рамките на триадата „говорещ – слушащ – тема“. Що се отнася до адресивните форми, при тях не се наблюдават съществени възрастови разлики, може би защото граматическото им усвояване става на по-ранен етап, а пълното усвояване на социолингвистичните правила за употребата им – на по-късен. При хоноративните средства, на свой ред, бяха открити възрастови разлики, които показват, че тези средства се усвояват в смисъл на граматична компетентия именно през този период, като разбирането предхожда използването“ (Андреев 2004: 12).

За овладяването на японския учтив стил е важно да се знаят и разбират не само граматичните форми и конструкции, но ред правила и закономерности в японското общество. За да може един индивид да се впише в обществения живот и да бъде пълноценен участник в комуникацията, той трябва да съблюдава определени норми и да изгради маниер на поведение. Тук от значение е както прагматичната нормативност, така и нормата на комуникативния континуум, в рамките на който се извършва речевия акт. В последния тип норма „са релевантни такива явления като темата и обстановката на комуникацията, социалната характеристика на комуникантите, психологическата тоналност и т.н. Параметрите на тези „външни“ фактори диктуват определено речево поведение...“ (Виденев 1999: 231).

Хината (2000) посочва някои от функциите на „кейго” в японското общество:

1. Употребата на „кейго” е начин да се покаже уважение към събеседника или трето лице;

2. Употребата на „кейго” е начин да се създаде и почувства атмосфера на официалност в случаите, когато това е необходимо, например при произнасянето на реч или приветствие;

3. Употребата на „кейго” е начин да се поддържа психологическа дистанция със събеседника, за да му се отдаде нужното уважение;

4. Чрез „кейго” говорещият не само показва своето уважение; уместната употреба на учтивия стил говори красноречиво за образованието, възпитанието и културата на говорещия;

5. Чрез „кейго” може да се изрази чувство на привързаност към събеседника. Например начинът, по който родителите употребяват „кейго”, за да се обърнат към децата си, или начинът, по който учителите в детската градина се обръщат към своите възпитаници;

6. Чрез „кейго” може да се изрази и сарказъм, презрение, присмех или злъчно отношение към нещо или някого.

Поради своята комплексност и множество фактори, които трябва да бъдат съблюдавани, при употребата на „кейго”, много от японците допускат грешки. Грешките, допускани от носителите на езика, са добре систематизирани от Хината (2000: 20–58).

1. Много често за по-голяма учтивост и с цел говорещият да демонстрира своята култура и образование към съществителни и прилагателни имена се прибавят префиксите ‘go-’ и ‘o-’. Това не е хаотичен процес и не се отнася за всички съществителни и прилагателни имена. Основното правило за употребата на префиксите е, че към думите с японски произход (‘wago’) се прибавя префиксът ‘o-’; към думите от китайски произход (‘kango’) – префиксът ‘go-’; към думите от европейски и друг произход (‘gairaigo’) най-често не се прибавя никакъв префикс.

Така например към ‘hana’ (цвете) се прибавя префиксът ‘o-’ (‘ohana’), защото думата е с японски произход. Към думата ‘shinrai’ (безпокойство) се прибавя префиксът ‘go-’ (‘goshinrai’), тъй като думата има китайски произход. Обикновено към думите с европейски произход не се прибавят префикси, но една често допускана грешка от японците е прекалената учтивост, т.е. прибавянето на префиксите ‘go-’ и ‘o-’ и

към думи от европейски произход. Така например 'bi-gu' (бира) става 'obi-gu'. В съвременния японски език все по-често може да се чуе комбинацията от префикс 'go-' или 'o-' + дума с европейски произход. Очебиен е случаят с думата 'kasutera' (холандски кекс, *думата е с холандски произход), която се преобразува неправилно в 'okasutera'. Това явление е по-често срещано сред жените, отколкото сред мъжете.

2. Друга група от грешки се отнася до употребата на глаголите в стила "сонкейго" и начините за образуване на тези глаголни форми. Показателен е следният пример:

社長もいらっしやられます。

Shachou mo irasshararemasu (Шефът също ще дойде).

В този пример за глагола „идвам” е използвана учтивата форма от „сонкейго” със същото значение – 'irasshaimasu'. Но грешката тук е, че към тази уважителна глаголна форма от „сонкейго” е прибавен суфиксът '-garegi', което представлява всъщност един от аналитичните начини за образуване на сонкейгови форми. Следователно тук е налице дублиране на правилата за образуване на глаголи в „сонкейго”.

3. Трета група от грешки е свързана с употребата на стилового равнище „кенджого” и начините на образуване на глаголните форми, типични за него.

社長は午後会社へまいられます。

Shachou wa gogo kaisha e mairaremasu (Шефът ще дойде във фирмата следобяд).

В този пример за глагола „идвам” е използвана „скромната” глаголна форма от стилового равнище „кенджого”, която има същото значение – 'mairimasu'. Но „кенджого” се използва само когато адресантът говори за себе си, а не за слушащия или за трети лица. Тук е допусната грешка – по адрес на слушащия е употребена форма в „кенджого”. И сякаш за да поправи грешката, към тази форма от „кенджого” говорещият е прибавил суфикса '-garegi', който се използва за образуване на сонкейгови форми. В този случай към глаголни форми в „кенджого” са приложени правила за образуване на сонкейгови форми, което е неправилно.

4. По-рядко допускани са грешките, свързани със съчетаването на глаголни форми от „кенджого” или „сонкейго” с допълнителни изрази за учтивост като ‘-kudasai’ (моля - *чрез тази дума се образува и една от формите за повелително наклонение в японския език) или ‘-itadaku’ – израз, който няма точен превод на български език, но означава, че говорещият се е облагодетелствал от услугите на слушащия, т.е. слушащият е направил нещо, с което е бил полезен на говорещия. Ще разгледаме следния пример:

どうぞ こちらの カタログを お持ちして ください。

Douzo kochira no katarogu wo omochishite kudasai (Ето, вземете този каталог, моля).

В този пример имаме съчетание на ‘-te’ формата на глагола ‘motsu’ (нося, държа, вземам) с думата ‘kudasai’, при което се образува израз в повелително наклонение. Налице е допълнително повишаване на учтивостта на цялото изречение чрез прибавяне на ‘douzo’ (моля, заповядай). Грешката тук е, че глаголът ‘motsu’ (нося) е използван в стил “кенджого” (‘omochisuru’) по адрес на слушащия. Приложена е и една от формите за повелително наклонение, която също има нюанс на учтивост и се употребява спрямо слушащия или трети лица. Тук „кенджого” е използван неправилно и отново неуместно е приложено правилото за употреба на учтиви форми към слушащия.

В следващия пример имаме некоректна употреба на стил „кенджого” в съчетание с ‘-itadaku’.

チーズを ご試食して いただきたい と思います。

Chi-zu wo goshishokushite itadakitai to omoimasu (Мисля да (Ву предложа да) опитаме от сиренето).

Тук глаголът ‘shishokusuru’ (опитвам) е в стил „кенджого” (‘goshishokusuru’), но е употребен по адрес на слушащия. Освен това тази форма в „кенджого” е съчетана с думата за учтивост към слушащия или трети лица – ‘itadakitai’. Следователно имаме неправилна употреба на стилового равнище „кенджого” с грешно приложено правило за учтивост към трети лица.

Когато след глагол в ‘-te’ форма следват изрази с ‘-kudasai’ или ‘-itadaku’, много често говорещият може да бъде подведен и вместо

уважителни форми от стил „сонкейго” да използва скромни форми от стил „кенджого”. Правилото гласи, че пред ‘-kudasai’ или ‘-itadaku’ използваме форми от типа “о + глагол + ni + nagu”.

5. Следващият пример демонстрира прекомерна употреба на уважителни форми от стил „сонкейго”:

社長は、午後の会議に出られてから外出されました。

Shachou wa gogono kaigi ni derarete kara gaishutsusaremashita.

(След като посети (беше, присъства на) заседанието следобед, шефът излезе).

Глаголите от „сонкейго” – ‘derareru’ (присъствам) и ‘gaishutsusareru’ (излизам) са употребени правилно в зависимост от ситуацията и лицето, по чийто адрес на което се говори. Но е налице прекомерна употреба на уважителни форми от стил „сонкейго”. Когато в даден текст или изречение имаме няколко глагола, употребени по адрес на слушащия или трети лица, само последният глагол трябва да е в стил „сонкейго”.

6. Друг тип грешки, или по-точно лекомислена употреба на учтиви изрази, е честото използване на израза ‘-sasete itadaku’ (=ще си позволя да направя нещо за своя събеседник), независимо от случая или ситуацията. Например:

街を案内させていただきます。

Machi wo annai sasete itadakimasu (С Ваше разрешение ще Ви покажа града).

Този израз е с много висока степен на учтивост. Чрез него говорещият иска от слушащия позволение да извърши някакво действие. Освен това този израз съдържа и нюанс на благодарност към слушащия, т.е. благодарение на слушащия, говорещият е успял да реализира някакво действие. Много често изразът се използва от японците лекомислено, без да се прецени формалността на ситуацията и статуса на събеседника.

Грешките, допускани от японци при употребата на „кейго”, не са от незнание на граматичните или лексикалните конструкции за съответното стилово равнище. Те са по-скоро свързани със стремежа им да бъдат учтиви. В резултат на това се получава наслояване или двойна употреба на форми. Дублирането на граматични правила също е провокирано от стремежа на японците за учтиви маниери. Трудно бихме

повярвали, че анонс на аерогара или на железопътна гара в Япония може да бъде произнесен с грешки в употребата на хоноратива. Но в действителност съществуват изследвания с доказателствен материал, че именно в тези анонси се допускат най-много грешки по отношение на „кейго”. И в този случай те са от типа прекомерна употреба или дублиране на форми от дадено стилово равнище. Тук не говорим за непознаване на граматичните правила или за неправилна преценка на ситуацията или социалния статус на слушащия (в конкретния случай това са клиенти, потребители на транспортни услуги). В грешките, които допускат носителите на японски език, се отразява една от националните им характеристики – винаги да бъдат любезни и учтиви към своя събеседник и да оставят възможно най-добро впечатление за себе си, като същевременно запазят своето лично пространство и личната територия на събеседника си неприкосновени. Вероятно поради тези причини много лингвисти смятат, че за японците е характерна т.нар. „отрицателна учтивост” с типичните за нея подстратегии (Браун и Левинсън 1987).

БИБЛИОГРАФИЯ

Андреев, 2004: А. Андреев. Усвояване на кейго от японски ученици (1–6 клас). – В: Японско езикознание и методика на преподаване на японски език. София, Софттрейд, 2004.

Виденов, 1990: М. Виденов. Съвременната българска градска езикова ситуация. София, Унив. изд. “Св. Климент Охридски”, 1990.

Виденов, 2000: М. Виденов. Увод в социолингвистиката. София, 2000.

Виденов, 2005: М. Виденов. За езиковата култура – четивно и с много знания. – В: Електронно списание LiterNet, 02.04.2005, № 4 (65).

Иванов 2007: Б. Иванов. Основи на японската граматика. Изток-Запад, София, 2007.

Иванова, 1981: К. Иванова. Как да отправяме желанията си. -В: Българската книжовна реч. Т. 2. София, Народна просвета, 1981.

Мизутани и Мизутани, 1987: О. Mizutani and N. Mizutani. How to Be Polite in Japanese. The Japan Times, Ltd. Tokyo, 1987.

Радев, 2004: К. Радев. За функциите и семантиката на модалния форматив *daaroo*. – В: Доклади по японско езикознание и методика на преподаване на японски език. София, Софттрейд, 2004.

Радев, 2005: К. Радев. Модалност за достоверност – същност и основна семантика. – В: Доклади по японско езикознание и методика на преподаване на японски език. София, Софттрейд, 2005.

Радев, 2007: К. Радев. Учебник по морфосинтаксис. София, АС – ООД, 2007.

Иде, 1986: 井出祥子 1986 「日本人とアメリカ人の敬語行動」 南雲堂

Иде, 2001: 井出祥子 2001 「国際化社会の中の敬意表現—その国際性と文化独自性」

Хината, 2000: 日向茂男 2000 「面白いほど身に付く敬語の練習帳」 中経出版東京

Шибата, 2001: 柴田武 2001 「何が目的の「敬意表現」か」